

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Από τους συνοδοιπόρους του της ηθογραφίας και του δημοτικισμού, κι απ' όσους άλλους καθυστέρησαν μένοντας στην καθαρεύουσα, ο Καρκαβίτσας είναι ο κατ' εξοχήν πεζογράφος της περιόδου 1880-1900, ο πιο αντιπροσωπευτικός κι ο πιο κλεισμένος στα χρονικά όρια της συγγραφικής του ακμής»¹. Ιδεολογικά συντηρητικός, μεγαλοϊδεάτης, ελληνοκεντρικός, υπήρξε σε όλη τη ζωή του προσκολλημένος στη δημοτική παράδοση, θρεμμένος καθώς ήταν από λαογραφικές συλλογές, ιστορίες, μύθους και θρύλους, με αφομοιωμένες επιδράσεις από το ρεαλισμό και το νατουραλισμό του Ζολά και του Ντοστογιέφσκι, το έργο των οποίων γνώρισε από μεταφράσεις.

Καθαρευουσιάνος στην αρχή, σύντομα προσχώρησε στο δημοτικισμό, με κάποιες επιφυλάξεις και πιασχυρίσματα ως το 1893, οπότε εγκαταλείπει οριστικά την καθαρεύουσα και όχι απλώς διαμορφώνει το ύφος του με βάση τα καινούργια δεδομένα, αλλά επεξεργάζεται γλωσσικά και παλαιότερα κείμενά του. *Το Ταξίδι μου που εκ-*

1. Κώστας Στεργιόπουλος, *Περιδιαβάζοντας*, τόμος Β', Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1986, σελ. 123.

δίδεται το 1888, και οι απόψεις του Ψυχάρη γύρω από τη γλώσσα, βρίσκουν στον Καρκαβίτσα γόνιμο έδαφος για καλλιέργεια και περαιτέρω ανάπτυξη, μολονότι στάθηκε επιφυλακτικός απέναντι στις ψυχαικές ακρότητες. Μάλιστα, η φυσική και εντελώς αβίαστη μετακίνησή του στη δημοτική –σε συνδυασμό με τις θεματικές διαφοροποιήσεις και τον ιδεολογικό προβληματισμό τους– αποτέλεσε και το σημαντικότερο κριτήριο για το χωρισμό τής μόλις εικοσάχρονης δημιουργικής του πορείας σε συγκεκριμένες περιόδους, κατ' άλλους πέντε (Αντώνης Τραυλαντώνης) και κατ' άλλους τρεις (Νίκη Σιδερίδου και Κώστας Στεργιόπουλος, με διαφορετικά κριτήρια ο καθένας).

Η Έρη Σταυροπούλου, εξάλλου, χωρίς να αμφισβητεί τη χρησιμότητα τέτοιων διαιρέσεων, αμφισβητεί την αναγκαιότητά τους, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν στο έργο του Καρκαβίτσα «τομές ή εντυπωσιακές αλλαγές, αν εξαιρέσουμε το πέρασμα από την καθαρεύουσα στη δημοτική γλώσσα», καταλήγοντας στην άποψη ότι η συνολική δημιουργία του καθορίζεται, εντέλει, από τους εξής τέσσερις άξονες: α) τη γλώσσα, β) την ηθογραφία, γ) το ρεαλισμό και δ) τον ελληνοκεντρισμό². Ωστόσο, όσο κι αν συμφωνεί κανείς μ' αυτόν τον οπωσδήποτε εύστοχο και ανταποκρινόμενο στην ουσία της υπόθεσης «διαχωρισμό», δύσκολα θα μπορούσε να αγνοήσει την περιοδολόγηση που πραγματοποίησε ο Κώστας Στεργιόπουλος, ο οποίος, βασισμένος στη γλωσσική εξέλιξη του πεζογράφου,

2. Έρη Σταυροπούλου, *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας, από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, τόμος Η', 1880-1900, εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα 1997, σελ. 185.

καθώς και στις ιδεολογικές και μορφολογικές του διαφοροποιήσεις, καταλήγει στις εξής τρεις περιόδους:

Στην Πρώτη (1885-1890), κατά την οποία κυριαρχεί η καθαρεύουσα, σε συνδυασμό με το έντονο λαογραφικό και ηθογραφικό στοιχείο, «με αδιαμόρφωτα στην αρχή τα ρεαλιστικά στοιχεία και τονισμένα τα ιστορικά και Πατριωτικά». Κορυφαίο επίτευγμα αυτής της περιόδου θεωρείται η νουβέλα *Λυγερή*: ένα ηθογραφικό αφήγημα, ενδεικτικό της ευαισθησίας του Καρκαβίτσα μπροστά στα οξύτατα κοινωνικά προβλήματα της εποχής του. Ό,τι περισσότερο απ' όλα τον απασχολεί και τον ενεργοποιεί ως αφηγητή είναι η θέση της γυναίκας μέσα σε μία κλειστή, συντηρητική και ανδροκρατούμενη αγροτική κοινωνία, μέσα στα ασφυκτικά όρια της οποίας, συντρίβονται τα ανίσχυρα όνειρα των επίσης ανίσχυρων να αντιδράσουν στις σκληρές συνθήκες της ζωής τους, ανθρώπων.

Στη Δεύτερη περίοδο ξεχωρίζουν τα δύο, κατά γενική ομολογία, σημαντικότερα έργα του Καρκαβίτσα: η νουβέλα *Ο Ζητιάνος* (1897) και η συλλογή θαλασσιών διηγημάτων *Λόγια της πλώρης* (1899). Τώρα «προβάλλει εντονότερα τα κοινωνικά και ρεαλιστικά του στοιχεία, ιδιαίτερα κατά την πενταετία 1894-1899, που είναι και το διάστημα της ακμής του, οπότε διαμορφώνονται και επικρατούν έκδηλα ο ρεαλισμός και ο νατουραλισμός του. Με την προσχώρησή του στη δημοτική, εξ άλλου, διαμορφώνει παράλληλα και το ύφος του, κι ενώ πιο πριν εμφανιζόταν μορφικά ατημέλητος, τώρα εξελίσσεται σε στυλίστα»³.

3. Κώστας Στεργιόπουλος, όπ. π., σελ. 125.

Στην Τρίτη, τέλος, περίοδο, ο πεζογράφος εμφανίζεται με κατακτημένο στο έπακρο το γλωσσικό του όργανο: η δημοτική του είναι απολύτως κατασταλαγμένη, θεματικά, ωστόσο, μοιάζει κάπως αδυνατισμένος, χωρίς τη στιλπνότητα της Λυγερής, του Ζητιάνου και των διηγημάτων της συλλογής *Λόγια της πλώρης*. Αυτό ισχύει τόσο για τη νουβέλα του *Αρχαιολόγος* (1904), όσο και για όλα τα διηγήματα που δημοσίευσε ως τον θάνατό του.

Στον *Αρχαιολόγο*, τα στοιχεία του νατουραλισμού και του ρεαλισμού έχουν υποχωρήσει και τη θέση τους έχει πάρει ένας, κάποτε προφανής, ίσως και κουραστικός, διδακτισμός, χάριν του οποίου ο αφηγητής καταφεύγει στην αλληγορία: γεγονός που αποδίδεται στην πρόθεσή του να καυτηριάσει το φαινόμενο της στείρας αρχαιοπληξίας, που ήταν εντονότατο στα τέλη του 19ου και στις αρχές του εικοστού αιώνα, αμέσως μετά τον ταπεινωτικό για την Ελλάδα πόλεμο του 1897, (αξίζει τον κόπο, σ' αυτό το σημείο, ν' ανοίξει κανείς μία σύντομη παρένθεση, προκειμένου να αναφερθεί και στην παρόμοια στάση, απέναντι στο ίδιο φαινόμενο, του Κωστή Παλαμά, ο οποίος, εκτός από ένα απόμεινο του θέματος «*Σατιρικό Γύμνασμα*», αρθρογραφώντας στην εφημερίδα *Ακρόπολις*, το 1904, γράφει ανάμεσα στ' άλλα: «Είμεθα οι τυμβωρύχοι των αθανάτων νεκρών. Μέχρις ώρας ούτος είναι ο τίτλος της δόξης της νέας Ελλάδος. Η αρχαιολογία. Τίποτε άλλο. Και δι' αυτό δεν έχομεν στρατόν, δεν έχομεν σχολεία: αλλ' έχομεν μουσεία και αρχαιολογικά λαχεία. Δεν έχομεν τέχνην, αλλ' έχομεν αρχαιότητας. Δεν έχομεν μεγαλοφυείς υποφήτας του λόγου, αλλ' έχομεν αρχαιολόγους».) Παράλληλα, παίρνει θέση και στο περιβόητο γλωσσικό ζήτημα

–έχουν προηγηθεί τα «Ευαγγελικά» και τα «Ορεστειακά», 1901 και 1903 αντιστοίχως, με νεκρούς και τραυματίες και στις δύο περιπτώσεις–, υπερασπιζόμενος τη δημοτική και θυμίζοντας, σε πολλά σημεία, τις θέσεις του Ψυχάρη στο *Ταξίδι μου* (1888). Κυρίως, όμως, ο Αρχαιολόγος αποτελεί μία κραυγή εναντίον της ανιστόρητης προγονοπληξίας, όταν αυτή καταντάει να είναι μία «στείρα παρελθοντολογία κι όχι υπεύθυνος θαυμασμός προς έναν κόσμο που παρήγαγε ένα βέβαιο πολιτισμό. Ο Καρκαβίτσας έγραψε τον Αρχαιολόγο για ν' αντιδράσει στην επιφανειακή προγονική καύχηση, όταν αυτή περιφρονεί τη σημερινή τύχη και πρόοδο του έθνους»⁴.

Κώστας Γ. Παπαγεωργίου

4. Θεόδωρος Ξύδης, «Βασική Βιβλιοθήκη», Παπαδιαμάντης, Καρκαβίτσας, Βλαχογιάννης, Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1962, σελ. ιθ'.